

Əbülfəz HÜSEYNOV
hüquq üzrə elmlər doktoru

HERMENEVTİKA HÜQUQ NƏZƏRİYYƏSİ VƏ FƏLSƏFƏSİNİN ŞƏRHETMƏ METODU KİMİ

Açar sözlər: hermenevtika, hüquq, fəlsəfə, metod, hüquq fəlsəfəsi, hüquq nəzəriyyəsi, şərhətmə

Keywords: hermeneutics, law, philosophy, method, philosophy of law, theory of law, interpretation

Ключевые слова: герменевтика, право, философия, метод, философия права, теория права, толкование

Hermenevtik metodologiya şifahi və yazılı nitqdəki, işarə və simvollar da, dəyərləndirmə və mühakimələrdəki mənaların anlanması (başla düşülməsi) və şərh vasitələrinin işlənməsinə yönəlmişdir. Burada fəlsəfi anlama mənə yaratma prosesi kimi səciyyələndirilir. Yəni predmetdəki obyektiv mənalar fərdi şüurun özünə məxsus olan subyektiv mənalarla bir araya gətirilir və nəticədə hadisələrin mahiyyətinə işıq saçan üçüncü bir mənə yaranmış olur. Fəlsəfi anlamı elmi idrakdan fərqləndirən də məhz budur.

Hadamer hermenevtikaya universal xarakter vermək istəyirdi. Hermenevtika ilk növbədə anlamın fəal xarakter daşdığını, inikas ilə eyniyyət təşkil etmədiyini vurğulayır. Anlamaq insanın hər hansı bir şeylə özü arasında əlaqə qurması deməkdir. Anlama prosesində biz hansısa çevrədə (dairədə) hərəkət edirik. Çevrə bundan ibarətdir ki, biz tamı hissələr əsasında anlamırıq, çünki hissələr yalnız dərk olunmuş tamın əsasında onun hissələri kimi şərh oluna bilər. Başqa sözlə, mətn fragmentini hansısa tama aid etmək üçün biz əvvəlcə bu tamın ideyasını bilməliyik. Cümlənin mənasını anlamaq üçün əvvəlcə sözləri bilməliyik, lakin sözləri cümlənin kontekstində bilmək lazımdır. Anlama sonsuz fəaliyyətdir – anlama getdikcə genişlənən çevrələrdə hərəkət etmək deməkdir. Hadamerin fikirlərinə görə, xalis anlama

– hər hansı bir anlama anlamaqədərki bir mərhələnin olmasını nəzərdə tutur. Anlamayaqədərki mərhələ subyektin kökləndiyi ənənədir. Bu, insan təbiətinin qeyri-mükəmməlliyi ilə əsaslandırılır. Anlama sosiomədəni kontekstlə (həyat aləmi ilə, tarixi dövrlərlə) müəyyən olunur. Bu, terminlərin ümumi mənasını aşkar etməyə imkan verir. Hadamer hesab edirdi ki, alim həmişə hermenevtik situasiyada olur və hər bir bilik kimi, elmi bilik də dialoji xarakterlidir. Həqiqəti bir adam dərk edib başqasına çatdırma bilməz.

Mətnlərin şərh incəsənəti kimi hermenevtika uzun tarixi inkişaf dövrü keçmişdir. Antik dövrdə yaranan hermenevtika orta əsrlərdə inkişaf etmişdir. Təxminən 1080-cı ildə Roma hüququnun külliyyəti tapıldıqdan sonra onun sisteməlik şəkildə öyrənilməsi başlayır ki, bu da əvvəlcə Boloniya hüquq məktəbində, sonra da, ixtisaslı mütəxəssislər hazırlandıqca, Avropanın digər şəhərlərində də peşəkar hüquqşünaslar təbəqəsinin yaranmasına təkan verdi.

XII əsrə, yəni Boloniya universitetinin və onun hüquq fakültəsinin yaradıldığı bir dövrə müraciət etməli oluruq. O zaman hüquq ilk dəfə idi ki, sistemləşdirilmiş biliklər toplusu kimi tədris olunmağa başlamışdır. Boloniya hüquqşünasları Roma hüququnun normalarını sistemləşdirməyə cəhd göstərmiş, onları vahid bir tama gətirməyə, sonra da bu normalar toplusundan hüquqi prinsipləri formulə etməyə çalışırdılar. Boloniya hüquqşünaslarının işləmələrində Roma hüququ hüquqi prinsip və maksimal sistemini kəsb edirdi. **İlk** hüquq müəllimləri nəyi öyrədirdilər? O zamankı hüquq heç də qüvvədə olan hüquq deyildi. Əlbəttə, bu, Roma hüququ idi və onun başlıca müddəaları Yustinianın digestləri tapıldıqdan sonra məlum olmuşdu. O zaman hüquqşünaslar Roma hüququnun universal olduğuna inanırdılar. İnsanlar müqəddəs yazılara inandıqları kimi, Ro-

ma hüququnun mətnlərinin də həqiqət olduğuna inanırdılar. Roma hüququ ədalətin təcəssümü kimi dəyərləndirilirdi. Roma hüququnun mənbələrini məcəllə, novellalar, institusiyalar, 50 kitabdan ibarət digestlər təşkil edirdi. Bu kitablarla vahid bir mətn kimi rəftar edirdilər. Digestlərə xüsusi əhəmiyyət verilir. Müəllim ucadan Digestləri oxuyur, tələbələr isə onu öz əlyazmaları əsasında izləyirdi. Mətni oxuduqdan sonra professor onu şərh edirdi. Tələbələr qlossları əsas mətnin sətirləri arasında yazırdılar.

Digestlərin mətnini tədrisən təhlil edən müəllimlər mütəmadi olaraq meydana gələn məsələləri müzakirəyə çıxarırdı və tələbələrə onları Roma hüququ işığında təhlil etməyi təklif edirdilər. Digestlər şolastik analiz və sintez metodu ilə öyrənilirdi. Bu metod katolisizm teologiyasında daha dərindən işlənmişdir. Onun müəllifi teoloq, şolastik metodun atası Pyer Abelyar hesab olunur. Bu metod mətnin mütləq nüfuza malik olduğunu önə çəkir. Hüquqşünaslar Roma hüququnun normalarını universal hüquqi prinsiplər, hüquqi maksima hesab edirdilər. Roma hüququnun mətnləri şəxsiz nüfuza malik olan bir hadisə kimi qəbul olunurdu. Mütləq və dolğun həqiqət məhz bu mətndədir. Mətnin bir tam olaraq həqiqət, tamın hissələrinin isə müxtəlif dərəcədə həqiqiliyə malik olduğu qeyd olunurdu. Biz sözlə, Roma hüququnun mətnləri zəkanın təcəssümü kimi qavranılırdı.

Bu mətnlərdə müəyyən ziddiyyətlərin olması istisna olunmurdu və mətnləri açıqlayaraq ziddiyyətləri sintez yolu ilə aradan qaldırmaq lazım idi. Ziddiyyətli mətnin nümunəsi kimi Boloniya monaxının 1140-cı ilə aid olan traktatını göstərmək olar. Burada ziddiyyətli kanonlar bir-biri ilə uzlaşdırılmışdı.

Ziddiyyətlərin barışdırılmasını nəzərdə tutduğuna görə, bəzən bu metod dialektik metod da adlandırılır. Aristotelin dialektika haqqında təsəvvürləri dialektik təfəkkürü analiz və sintezin köməyi ilə arqumentlərin təhlili və anlayışların təyini metodu kimi başa düşən Roma stoikləri tərəfindən mənimsənilir. Roma hüquqşünasları da dialektikanı qüvvədə olan hüquqi institutların təhlilinə tətbiq etmişdirlər. Analiz və sintez metodu bir-biri ilə ardıcıl şəkildə bağlı olan dörd aşağıda göstərilən əqli əməliyyatdan ibarət idi: nüfuzlu mətnin ziddiyyətli yerlərindən *questio* sualı; bundan sonra fikirlərdən birinin xeyrinə arqumentlər gətirilirdi – bu, *proposition* əməliyyatı

idi; əks fikrin xeyrinə arqumentlərin gətirildiyi *oppositio* əməliyyatı; propozisiya və ya oppozisiyanın seçilməsi.

Yunanlar üçün hüquqi normalar nüfuza malik deyildi. Roma hüquqşünasları hüquqa yanaşmalarında həddindən artıq praktik idilər. Onlar heç vaxt öz şagirdləri ilə hüququn əsas anlayışlarını, yəni ümumnəzəri məsələlərini müzakirə etmirdilər. Məsələn, “hüququn normaları işin mahiyyətini qısa şəkildə təsvir edən bir şeydir. Normalara onların cəm halına gətirdikləri işlərin kontekstindən kənarında baxılmamalıdır” (Roma hüquqşünası Pavel). «Mülki hüquqda bütün normalar təhlükəlidir, çünki onlar, demək olar ki, həmişə təhrif oluna bilər» (Roma hüquqşünası Yavolin). Roma hüquqşünaslığının praktik mənası Boloniya məktəbində əhəmiyyətli şəkildə unuduldu.

Orta əsr hüquqşünasları Roma hüququnun mətnlərini formal məntiqin qaydaları ilə bir-biri ilə uzlaşdırılmış hansısa bir mücərrəd anlayışlar sistemi halına gətirməyə cəhd göstərmişlər. Hüququn məntiqi cəhətdən qapalı, ziddiyyətsiz və boşluqları olmayan normalar sistemi olması haqqında təsəvvürlər məhz orta əsrlərdə qərarlaşmışdı. Hüquqi təhsil şolastik metoda, ziddiyyətlərin barışdırılması incəsənəti kimi aşılana dialektika əsaslanırdı. Onların bazasında xüsusi bir elm – hüquqi hermenevtika yaranır. O zamandan hermenevtika hüquqşünaslığa və teologiyaya paralel olaraq inkişaf edir.

Hüquqi hermenevtikanın sistemləşdirilməsində Huqo Qrotsinin böyük rolu olmuşdur. Hollandiya humanisti sözlərin və texniki terminlərin interpretasiyası üsullarını izah edir, istifadə olunan kontekstlərdən asılı olaraq onların geniş və dar mənasının açıqlanması üsullarını göstərir, hüquqi mətnlərdə ziddiyyət, antinomiya və ikimənalılıqlar aşkar olduqda nə cür hərəkət etməli olduğu barədə tövsiyələr verir. Qrotsi şərhin aşağıdakı növlərini qeyd edir: qrammatik, məntiqi, tarixi, texniki (sözün dar mənasında bu, konkret qanunvericiliyin spesifikliyini nəzərə alır), tövsiyyəedic (peşəkar hüquqşünaslar tərəfindən praktikada istifadə üçün). Şərh Qrotsinin nəzərində mətnlərin izahı vasitəsi, anlaşılmazlığın aradan qaldırılması üsulu, praktikada sadə tətbiq məqsədilə hüquqi mətnlərin əsl, yəni ziddiyyətsiz məzmununun aşkarlanması üsulu idi. Qrotsidən sonra hüquqi hermenevtika ümumi hüquq nəzəriyyəsinin mütləq bölmələrindən birinə çevrilir.

Müasir hüquqi hermenevtika hüquq sferasında V.Dilteyin və F.Şleyermaxerin, lakin ilk öncə M.Haydeggerin, Q.Q.Hadamerin(?), P.Rikertin, Y.Habermasin və b. ekzistensial-fenomenoloji hermenevtikasının ideyalarının hüquq sahəsinə tətbiqidir. Bu metodun pozitiv yanaşmadan fərqi bundadır ki, pozitivist mətnə qanunvericinin nə demək istədiyini müəyyən etməyə cəhd göstərir, halbuki hermenevtika mətnin müəllifindən, qanunvericidən asılı olmadan onun mənasını müəyyən edir. İnsan dildə danışır, dil (M.Haydeggerə görə, varlığın özü) insan vasitəsilə danışır. Dil müstəqil varlıqdır. Burada hermenevtikanın “hüquq özlüyündə dilə gələn varlıqdır” tezi əsaslandırılır.

Hüquq fəlsəfəsinin metodologiyası sistemində hermenevtika metodu da əhəmiyyətli yer tutur. Belə ki, hermenevtika hüquqi reallığın mənimlənməsinin mühüm üsullarından biridir (1, s.60). Məsələn, hüquq normanın mənası ilə tənzimlənən konkret hüquq münasibəti arasında ziddiyyət olduqda hermenevtikadan istifadə olunur. Başqa sözlə, hermenevtika hüquq fəlsəfəsinin metodu kimi insanın mövcud olanı və labüd olanı dərk etməsinə imkan verən şəraiti üzə çıxarır. Bu metod hüquq münasibəti və konkret normanın məzmunu arasında fərqi ortaya çıxdığı zaman realizə olunur.

“Hermenevtika” termini, yunan sözü *hermeneuein* sözündən götürülüb, hərfi mənada izah etmək, şərh etmək, təfsir etmək mənasında işlədilir. Metodoloji bazası olmayan antik dövrdən fərqli olaraq orta əsrlər teoloji hermenevtikası müəyyən üsullardan (tarixi çağırışların izahı, mətnin məzmununu təşkil edən inamın izahı, əxlaqı, esxotoloji və s.) istifadə etmişdir. Bir metod kimi hermenevtika əsasən XVII əsrdən etibarən formalaşmış, teolojiyadan ayrılmış, digər elm sahələrində (filologiya, tarix, hüquq) tətbiq edilmişdir (5, s.414.). Hüququn tarixi məktəbinin banisi F.K.Savinyi hələ XIX əsrdə şərhətmənin aşağıdakı növlərini göstərmişdir: qpamatik, sistematik, tarixi, teleoloji.

Sonralar hermenevtikanın tətbiqi sahələri genişlənməmiş, F.Şleyermaxer, V.Diltey və xüsusən H.H. Hadamer tərəfindən tədqiq edilmişdir. H.H. Hadamer praktikanı, həyatı, dialoqu, sözü hermenevtik metod əsasında təhlil etmiş, hermenevtik təcrübəni (anlama, mətnin başa düşülməsi,) fəlsəfi fikrin əsası hesab etmişdir. Elmi ədəbiyyatda H.

H.Hadamerin hermenevtik təliminin müstəqil əhəmiyyət daşıdığı göstərilir (V.A.Kanke). Mətnin başa düşülməsi, H.H. Hadamerə görə öncədən başa düşmədən başlayır. Başa düşmək (anlamaq) birincisi işin özünü, ikincisi özgə fikrini anlamaqdır (3, s.354). Başqa sözlə hermenevtika ilk növbədə mətnə (fakta) yönəlir. Hermenevtikanın vəzifəsi “situasiya, onun üfüqləri”nin anlamılmasıdır, bu üfüqlərin dil vasitəsi ilə qovuşmasından ibarətdir. Başa düşmə hərəkətin bir növüdür, insan konkret hermenevtik situasiyada özünün tarixiliyini, müvəqqətiliyini və sonunu dərk edir. Beləliklə, anlamı həm tarixi, həm hərəkət hesab edərək, H.H. Hadamer hermenevtik təcrübəni başqaları ilə dialoq, təfsiri sual və cavabın dialektikası kimi izah edir. Burada anlama sonu söz (verbum) olan fakt, təfəkkür, dialektikadır. Anlama, təfsir etmə və təfəkkürün inkişafının sonu, məhz dildədir. Dil, müəllifin fikrincə, hermenevtik təcrübənin (anlamının) transtendental şərtidir. Onu da qeyd edək ki, A.F.Losev də məhz dilin simvolları və əhəmiyyətini irəli sürür.

Pol Rikyör özünün işləyib hazırladığı “mürtəce- mütərəqqi” metod əsasında hermenevtikanı fenomenologiya ilə birləşdirərək “şərhetmə münaqişəsi” konsepsiyasını müəyyən edir. Hermenevtikanı məhz sosial hadisələrin şərhinin metodu hesab edən P.Rikyör, bu çərçivədə müxtəlif fəlsəfi meyillərin metodlarının məcmusu kimi xüsusi repressiv-mütərəqqi metodu müəyyən edir. Repressiv-mütərəqqi metod özündə aşağıdakıları birləşdirir: tarixi faktların keçmiş və müasirlik vəhdətində dərk. Müəllifə görə şərhətmə, bir tərəfdən, ənənəni təsdiq edir, digər tərəfdən bu ənənə artıq müasirdir. Odur ki, müəllifə görə “üçüncü” zamana, yəni mənanın özünə müraciət etmək lazımdır.

Hermenevtika mətnlərin təfsiri, şərhətmənin müxtəlif metodları haqqında nəzəriyyədir.

Pol Rikyör hesab edir ki, hermenevtika şərhətmələrin bir-birləri ilə rəqabəti yox, lazım olmayan şərhətmələrin aradan qaldırılmasıdır. Hermenevtik problemləri fenomenologiya ilə birləşdirərək təhlil edən müəllifə görə, bu faktların anlanılmasının təşəkkülünün, şərhətmələrin toqquşmasının dərinəndən araşdırılmasına imkan verəcəkdir. Dil anlamının formalaşmasının ilk və vahid vasitəsidir. Hermenevtika özündə məqsədi şərhətmənin semantikasını (simvollar, mənalər) üzə çıxarmalı olan dilin təhlilini əhatə edir. Məna müxtəlifliyi

(çoxluğu) şərhətmədə üzə çıxır. Şərhətmənin müxtəlifliyi və onların arasında ziddiyyətlər (münaqişələr) anlanmanın çatışmazlığı yox, müsbət tərəfidir. P.Rikyörə görə hermenevtik təhlil ilk növbədə hadisənin və ya simvolun şərhətmə yolu ilə anlaşılmasıdır. Hermenevtikada fakt, müəyyən semantika olan simvol kimi anlaşılır. Hermenevtikada dünya insanın daimi təmasda olduğu faktlardan ibarətdir. Odur ki, hermenevtikanın məqsədi bu simvolların və mənaların üzə çıxarılmasıdır. Simvollar insanın aqlında obyektivləşir və dildə ifadə olunur. P.Rikyörə görə söz dilin alleqorik funksiyasıdır (4,s.121). İşarə mətnə maddi ifadəsini tapır. Anlama işarələrə nüfuz etmək incəsənətidir. Odur ki, hermenevtika P.Rikyör tərəfindən mətnin şərhinə nisbətən anlama əməliyyatı nəzəriyyəsi kimi dəyərləndirilir.

P.Rikyör siyasətin fəlsəfəsi və hüququn fəlsəfəsi anlayışlarını bir-birinə qarşı qoyur. Siyasətin fəlsəfəsi əsasən müharibə, hakimiyyət uğrunda mübarizə, hüququn fəlsəfəsi isə sülhün bərqərar olması ilə səciyyələnir. Müəllifə görə, məhz siyasətin fəlsəfəsi, yəni müharibə və hakimiyyət uğrunda mübarizə insanda ədalət haqqında ilkin anlayış formalaşdırır (4,s.122).

Hüquq zorakılığı aradan qaldırmağa çalışır. Ədalətsiz hərəkətdən zərər çəkən əksər hallarda ədalətin bərqərar olmasına çalışacaq (4,s.123). Belə situasiya qısaca, zərər çəkmişin digər təqsirli şəxsə zərər vurmaq istəyinə gətirib çıxarır. Hüquq öz üzərinə ədaləti bərpa etmək vəzifəsini götürür, ədalət mühakiməsi ilə qisas arasında sərhəd yaradır.

Hermenevtika ilə hüquq arasında sıx bağlılıq vardır. Belə ki, hüquqi normaların realizəsi üçün onları anlamaq lazımdır. Hüquqi normalar həm məzmununa, həm də istiqamətinə görə anlaşılmalı olmalıdır və eyni qəbul edilməlidir. Hüquq normasının birmənalı qavranılması onun şərhinin birmənalılığıdır. Hüququn təfsiri onun obyektiv məzmununun aşkar edilməsi, ikimənalılığın aradan qaldırılması, qanunun mətninin məzmunu ilə onun təsvir forması arasında uyğunluq, hüququn formal xarakterinin və konkret-tarixi zamanda real ictimai münasibətlərin dinamikasının nəzərə alınması deməkdir.

Hüquqi aktlar subyektivizm cəhətinə malik ola bilər və bu da birmənalı qavranılmaz. Bununla belə qanunları icra edənlərlə onların icra edilməsinə nəzarət edənlər arasında ziddiyyət yaranır.

Odur ki, təsfiyəmə tək cə dərkətmə aktı yox, həm də mətnlə onun realizəsi arasında həlqə olan zehni-iradəvi aktdır.

Hüququn təfsirinin aşağıdakı üsulları ayrılır: söz və anlayışın tədqiqi (qramatik); məntiqin qanunları əsasında anlayış və mühakimələrin mənasının öyrənilməsi (məntiqi); konkret normanın digər hüquq normaları sistemində yerinin müəyyən edilməsinin izahı (sistem); keçmiş nümunələrə istinad (tarixi); maraq və mənafeələrin müəyyən edilməsi (siyasi); hüquq normasında qanunvericinin iradəsinin müəyyən edilməsi (sosial-yuridik).

Bu baxımdan hermenevtika təfsirin metodologiyası və praktikasını tədqiq edən xüsusi elm kimi çıxış edir. Hermenevtika şərhətmə haqqında psixoloji, yuridik, lingvistik, tarixi, məntiqi, sosial, siyasi və s. sahədə bütün bilikləri inteqrasiya edir. Odur ki, hüququn təfsirini həyata keçirən, qanunvericilik və hüquqtətbiqedicilik fəaliyyəti ilə məşğul olan dövlət orqanları hermenevtik biliklərə sahib olmalıdırlar.

Hüquqyaratma və hüquq tətbiqətmənin optimallaşdırılması sahəsində hermenevtikanın əhəmiyyəti böyükdür. Bu onunla bağlıdır ki, şərhətmə nəzəriyyəsi insanın öz anlamı ilə əsas rola malik olduğu təcrübənin dərkətinin, həqiqətin axtarışının fəlsəfi üsuludur. Hermenevtika həqiqi biliyi üzə çıxarmağa yönəldiyindən H.Hadamer onu "praktik fəlsəfə" (düzgünlük və ədalətlik ənənələrinə ciddi əməl etmək) adlandırır.

Hermenevtika mətnə nisbətən aşağıdakı tələbləri müəyyən edir: subyektivçiliyi minimuma endirmək; göstərilənləri üzə çıxarıb nəzərə almaq; situasiyanı bilmək və nəzərə almaq və s. Məsələn, reallığın nəzərə alınmaması nəticəsində qəbul edilən və qüvvəyə minən akt yerinə yetirilmir, çünki müvafiq hal nəzərə alınmayıb.

Hermenevtika aktın mətninin dilinin təhlilinin metodoloji və nəzəri əsasını təşkil edir. Mətni təfsir etmək şərhədicinin təhsilindən və ümumi mədəniyyətdən də asılıdır. Hüquqi aktların təfsirində aşağıdakı kateqoriyalar metodoloji funksiyaları yerinə yetirirlər: öncə rəy, rəy, öncəanlama, anlama, müvəqqəti aralıq, müvəqqəti məna, hermenevtik dairə və s. Öncərəy əvvəlcədən müəyyən edilən olduğundan, məsələn, aktın qəbul edilməsinə mane ola bilər. Burada hermenevtik dairə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, burada mətnin məntiqi, psixoloji, lingvistik, tarixi və s. tərəfləri anlaşılır. Başqa sözlə, mətnin məzmunu və mənasının vəhdətinə nail olunur.

Anlama prosesi texnoloji olaraq hermenevtikada aşağıdakı kimidir: bütöv ayr-ayrı hissələrin, hissə isə bütövün təhlili əsasında anlaşılır.

Mətnin öyrənilməsi zamanı öncədən anlama, öncədən rəy meydana çıxır ki, bunlar da sonradan aradan qaldırılır və "birinci səviyyəli anlama"ya (bütövün "birinci mənası") keçid edilir. Sonra hermenevtik dairə üzrə şərhəçinin mətnə dövrün şəraiti, mədəni ənənəsi, hadisəyə və mətni tərtib edən müəllifin vəziyyətinə müraciət edil-məklə "birinci məna" dəqiqləşdirilir.

M. Haydeggerə görə anlama ekzistensialdır, şərhəçinin, zaman çərçivəsi ilə məhdudlaşan və temporallığa malik şəxsi varlığıdır. Şərhəçici hazırkı dövrü aradan qaldırmalı, mətnin tərtib edildiyi mənəvi şəraiti "keçməli", yaşadığı dövrün özünə məxsus xarakterik anlayışları ilə deyil, mətnin dövrünün anlayışları ilə mühakimə yürütməlidir. Bununla da mətnin təfsirində tarixi obyektivlik qorunub saxlanılır.

Hermenevtika zaman fasiləsinə aşağıdakı iki aspekt əsasında pozitiv yanaşır. Birinci, tədqiq olunan obyektin obyektiv anlanması mətnin tərtib edildiyi dövr üçün aktual olan siyasi, mənəvi, emosional və digər əlaqələrin itirilməsi ilə mümkündür. Hermenevtikaya əsasən tarixi proses geniş, yəni, böyük fasiləli olduqda, mətnə nisbətən müasir rəy

üçün az yer qalır. Zaman fasiləsi genişləndikcə subyektivçilik azalır. Tarixi hadisə tarixi maraq yaratdıqda həqiqi anlama baş verir. Məsələn, qədim yunan qanunları müasir dövr üçün ancaq tarixi maraq kəsb edir, bu baxımdan onların təhlili, mətnin yazıldığı dövrdə yaşayan filosofların şərhindən obyektivdir. İkincisi, mətnin həqiqi, subyektiv mənasının dərki onun onun tərtib edildiyi zamanı nəzərə almadan mümkün deyil. Belə ki, şərhəçici öz xüsusi tarixiliyini nəzərə almalıdır, çünki, mətn müxtəlif zamanlarda eyni təbiətə malik olmur. Müasir şərhçi keçmiş dövrün şərhçisindən fərqli olaraq fakt haqqında başqa cür düşünür. Əks halda tədqiqatın obyektivliyini və mənanın həqiqiliyini təmin etmək çətin olur.

Hüquq fəlsəfəsində sosioloji metoddan da istifadə olunur. Belə ki, hüquqi faktın şərhini onun mahiyyətinin dərki arasında üzvi əlaqə müəyyən olunmalıdır. Sosioloji metod hüququn fenomenal mahiyyətinin dərkinə yönəlmişdir və sosiologiyanın predmeti konkret hüquq münasibətindən ibarətdir. O. Kont pozitivizm fəlsəfəsini işləyib hazırlayarkən sosial biliyi metafizik bilikdən ayırmışdır. Lakin, sosioloji metodlar hermenevtika ilə sıx bağlıdırlar.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Hüseynov Ə.İ. Hüquq fəlsəfəsinin predmeti: Monoqrafiya. Bakı: Ekoprint, 2018
2. Hüseynov Ə.İ. Elmi rəşionallıq və hüquqi idrakın formalaşmasının metodoloji problemləri: Monoqrafiya. Bakı: Tofiq-M., 2017
3. Гадамер Г.Г. Истина и метод. Основы философской герменевтики. М.: Прогресс, 1988
4. Рикёр П. Справедливое / Пер с фр. Б. Скуратова, П. Хицкого. Москва: "Логос", 2005
5. Schreiter J. Hermeneutik // Enzyklopadie zur bürgerlichen Philosophie im 19. und 20. Jahrhundert. Leipzig. 1988

Гусейнов Абульфаз

Герменевтика как методы теории и философии права

Юридическая наука и философия права в своем развитии находятся в постоянном взаимодействии с различными отраслями гуманитарного знания. Герменевтика как направление современной юридической науки и философии права активно разрабатывает вопросы интерпретации, проблемы теории и философии языка в связи с проблемами правоведения. Она исследует практику истолкования разнообразных смыслов, содержащихся в письменной и устной речи, в знаках и символах, в суждениях о должном и сущем. Герменевтический подход к изучению и интерпретации текстов представляет собой межнаучное направление в сфере знания. В современных условиях форма права не может выступать иначе как знаковая форма, источни-

ком которой служит язык. Терминами в праве пользуются для словесного обозначения понятий, применяемых при изложении содержание правового акта.

Huseynov Abulfaz

Hermeneutics as methods of theory and philosophy of law

Legal science and philosophy of law in their development are in constant interaction with various branches of humanitarian knowledge. Hermeneutics as a direction of modern legal science and philosophy of law is actively developing questions of interpretation, problems of the theory and philosophy of language in connection with the problems of jurisprudence. She explores the practice of interpreting the various meanings contained in written and oral speech, in signs and symbols, in judgments about what should be and what is. The hermeneutical approach to the study and interpretation of texts is an interscientific direction in the field of knowledge. In modern conditions, the form of law cannot act otherwise than as a sign form, the source of which is the language. Terms in law are used for verbal designation of concepts used in the presentation of the content of a legal act